

בקשה של הורים לעבור על דבר תורה

ספרא קדושים פרשה א :

... יכול אם אמר לו אביו ואמו לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה ישמע להם: תלמוד לומר: "ואת שבתותי תשמורו" - כולכם חייבים בכבודי.

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף ו עמוד א :

... דתניא: יכול אמר לו אביו [=לכהן] "היטמא", או שאמר לו "אל תחזיר [=אבדה]", יכול ישמע לו? תלמוד לומר [=ויקרא

"ט": "איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו" - כולכם חייבין בכבודי.

הכבוד כולל ציות לבקשות של ההורים. אבל בקשות שהן נגד דיני התורה אין למלא. גם כאשר האב מצווה על הבן לעבור על איסור דרבנן אינו שומע לו, כמו שמבואר בשו"ע יו"ד רמ"ט. (ואין לומר שמצוות כיבוד אב ואם שהיא מן התורה תגבר על איסור דרבנן, כי כאשר האב מצווה לעבור על מצוה אין זו עבירה כלל שלא לציית לו).

בדוגמאות המובאות לעיל מדובר בעברה מוחלטת (כהן שנטמא למתים, או הימנעות מלהחזיר אבדה). מה קורה כאשר ההורה מבקש בקשה שיש בה הפחתה בקיום המצווה, אבל לא עבירה על דין מפורש? להלן שלש מקרים שדנו בהם הפוסקים.

א. שו"ת הרא"ש כלל טו סימן ה :

ששאלת: על האב שצוה לבנו שלא ידבר עם יהודי אחד, ולא ימחול לו מה שעשה, עד זמן קצוב; והבן חפץ להתפייס עמו, אלא שחושש לצואת אביו.

דע, שאסור לשנוא לשום יהודי, אם לא שיראהו עובר עבירה. והאב שצוה לשנוא לו, לאו כל כמיניה לצוותו לעבור על דברי תורה; שנאמר: אני ה', מוראי למעלה ממוראכם.

ועוד, לא היה האב בזה הדבר עושה מעשה עמך, ואינו צריך לכבדו.

האב ציווה לא לדבר עם אדם מסוים, ולא ימחול לו. הרא"ש מחשיב זאת כציווי של האב לבן לעבור עבירה.

ב. תרומת הדשן סימן מ :

שאלה: תלמיד רוצה לצאת ממדינתו, ללמוד תורה לפני רב אחד שהוא בוטח שיראה סימן ברכה לפניו, ויזכה בתלמוד ללמוד הימנו, ואביו מוחה בו בתוקף, ואומר לו: בני, אם תלך לאותה מדינה שהרב שם, תצערני עד מאוד, כי אדאג עליך תמיד חס וחלילה פן תהא נתפש [=בידי הגויים] או יעלילו עליך, כמו שרגילים באותו מדינה. מה יעשה תלמיד – ישמע לאביו, או ילך כחפצו ללמוד תורה?

תשובה: יראה, דאין צריך לשמוע כי האי גוונא לאביו. וראייה מהא דאמרינן פרק מי שהוציא אוהו /ערובין מז ע"א: ... ומטמא [=הכהן כדי] לישא אשה וללמוד תורה. אמר ר' יודא: אימתי? בזמן שאינו מוצא בארץ ללמוד, אבל מוצא בארץ ישראל ללמוד לא. ר' יוסי אומר: אפי' מוצא ללמוד, הולך לח"ל, לפי שלא מן כל אדם זיכה ללמוד, ומעשה כו'. ופסק התם רבי יוחנן כר' יוסי... אלמא לצאת לת"ת, אע"פ שמוצא ללמוד תורה במקומו, עדיף מכיבוד אב ואם, שהרי יקרב אביו לא נענש על כיבוד אב ואם, כל אותם שנים שלמד תורה בבית עבר /שם ועבר/. וכיון דקיי"ל כר' יוסי, דלא מן הכל אדם זוכה ללמוד, אי"כ הכל בכלל ת"ת הוא.

ואין נראה לחלק בין כיבוד אב ואם, בין מה שאביו מיחה בידו, ושמצערו במה שעובר על צוואתו, דהא תרווייהו מצות עשה שוה נינהו, כבודו ומוראו. ועוד דאמרינן בפ"ק דיבמות דף ו' ע"א: יכול אמר לו אבא היטמא, או שאמר לו אל תחזיר, יכול ישמע לו, ת"ל איש אמו ואביו תיראו...

האב ציווה על בנו שלא ללמוד במדינה רחוקה, כי הוא מפחד מהסכנה. תרומת הדשן: אם לימוד התורה שם מושך יותר את הבן, אז האב מצווה על פגיעה בלימוד התורה של הבן, ואין לשמוע לו. וכן נפסק בשולחן ערוך (יורה דעה סימן רמ סעיף כה).

ג. שו"ת מהרי"ק סימן קסו :

... ואשר נסתפקת אם יש כח ביד האב למחות ביד בנו לישא אשה אשר יחפוץ בה הבן – לעניות דעתי נראה שאם היא אשה ההוגנת לו שאין כח ביד האב למחות ביד הבן.

חדא, דאפילו לענין ממון אודי [=אורי] ליה רבנן לרבי ירמיה [=קידושין לא] כמאן דאמר "משל האב", וכן פסקו כל פוסקי הלכות אשר ראיתי, כל שכן הכא שהוא דבר השייך בצערא דגופא להניח האשה אשר חפץ בה ויצטרך לקחת אשה אחרת אשר לא תישר בעיניו כל כך.

ועוד, דקרוב הדבר בעיני להיות כמצוה לעבור על דברי תורה, שהרי אמרו רבותינו ז"ל: "אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה", אלא שעכשיו הותר פן יקדימונו אחר כמו שכתבו התוספות והפוסקים. הרי שהקפידו שיקח אשה אשר יחפוץ בה ותמצא חן בעיניו. וכן בכמה מקומות חשו חכמים ז"ל לחבב האשה על בעלה. וכבר השיב רבינו אשר דאם האב מצווה על בנו שלא ידבר עם פלוני ולא ימחול לו על מה שעשה לו עד זמן קצוב שאם הבן רוצה להשלים שאין לחוש לצואת אביו מפני שאסור לשנא שום יהודי כולי, כדאית' בטור יורה דעה, הכא נמי לא שנא לפי הנלע"ד מאחר שיש בדבר דגוד עבירה כו' כדפי' לעיל.

ועוד, דעד כאן לא מיפלגי אם משל אב אם משל בן אלא בדבר דשייך האב בגווה פרנסת האב שצורך גוף האב וקיומו, אבל במלתא דלא שייך בגווי' כי הכא פשיטא דאין כח לאב למחות בבן לא משום כבוד ולא משום מורא, דלא שייך כבוד אלא כגון מאכילו משקהו מלבישו מנעילו כו' מורא לא ישב במקומו ולא סות' את דבריו כו' וכן כיוצא בזה דשייך לאב, אבל במלתא דלא שייך האב בגווה פשיטא דאין כח האב למחות ביד בנו.

וגדולה מזו כתבו תוספיו שאניץ בפרק קמא דקדושין בשם רבי יצחק דאפילו למאן דאמר משל בן הני מילי כגון שהאב נהנה מגוף הדבר כי הכא שהוא נהנה מממון הבן אבל אם נודמן לו כבוד אביו וחזרת אבידתו כיון שאין האב נהנה בגוף האבידה אין הבן חייב להפסיד אבידתו בשביל אביו כל שכן וכל שכן למאן דאמר משל אב. ועוד כל שכן וכל שכן היכא שאין הבן מניח מלעשות כבוד אביו המוטל עליו בשביל אותו מעשה שהאב מצווה עליו שלא לעשות כי הכא.

והא דאמר "אפי' זורק ארנקי לים כולי" – כבר העמידה רבינו יצחק בארנקי דאב לדברי האומר משל אב. ואפילו לדברי האומר משל בן ובארנקי דבן, היינו דוקא שהאב נהנה בהשלכה זו, כגון למרמא אימתא אינשי ביתיה, כמו שפיר' תוספות שאניץ. ואע"ג דלכאורה רבינו משה מיימון פליג על דברי רבינו יצחק מדהביאה בסתם ולא פירש דמיירי ביש לו הנאה בהשלכתו, וגם פליג על מה שהעמיד רבינו יצחק בארנקי של אב, מכל מקום יש לחלק דאע"ג דאין הבן רשאי להכלים אביו ולצערו בשביל ממונו מכל מקום אין חייב הוא להפסיד ממונו בשביל כבוד אביו. וכן צריך לומר ע"כ שהרי רבינו משה עצמו פסק כמאן דאמר משל אביו אלא ודאי צריך לחלק כדחלקתי וכל שכן דאין לו להניח מלקחת אשה ההוגנת לו והישרה בעיניו משום כבוד אביו וכדפירשתי...

האב אוסר על בנו לישא אשה מסוימת, ופסק מהרי"ק שאין לשמוע לו. הנימוק השני (מתוך שלושה) הוא שזה כאילו מצווה לעבור על דבר תורה, כי מצווה לשאת אשה שהוא חפץ בה, ואם לאו עלול להגיע לשנאה שהיא איסור. בשלש הדוגמאות הללו אנו רואים הרחבה של המושג "ציווי לעבור על דבר תורה". כל מה שקשור לעבודת ה' של הבן, הוא יכול להעדיף זאת על פני כיבוד אב ואם. (איני יודע איך לקבוע את הגבול המדויק. בוודאי לא כל הידור מצווה יגבר על כיבוד הורים).

בקשה שאינה קשורה להורים

האם בקשה שהורה מבקש, ואין בה תועלת עבורו, חובה על הבן לקיים? נראה שנחלקו בזה הראשונים. בגמרא ביבמות הני"ל נאמר שהאב מבקש מהבן הכהן להיטמא, או שלא להחזיר אבדה, ואין חובה לציית משום שזה נגד התורה. חידושי הריטב"א מסכת יבמות דף ו עמוד א:

יכול אמר לו אביו היטמא או שאמר לו אל תחזיר – פרש"י ז"ל שאמר לו [=האב לבן] כן לבטלה, ולא לשום דבר [=סיבה]. ואינו נכון, דאם כן למה ישמע לו אפילו בדברים של רשות? וכל שכן לעשות עבירה או לדחות מצוה! שאין עושה כבוד אלא בעושה דבר להנאתו [=של האב], כדאמר התם (קדושין ל"א ב'): "כבוד אב מאכילו ומשקהו מלבישו מנעילו". לכן פירשו ר"ת ור"י ז"ל שאמר לו "הטמא לכבודי, לבשל לי במקום טומאה" כשא"א זולת כן, או שא"ל "אל תחזיר אבדה זו, אלא בשל לי או שחוט ליי".

הריטב"א מדייק מרש"י שמדובר בבקשה ללא צורך. (נראה שהוא מדייק זאת מדברי רש"י שמסביר "אל תחזיר". וראה בהגהות הרב יפהין שהאריך בהערה 288 לגבי דיוק זה). הריטב"א חולק על רש"י, שאם כן ברור שאין צורך לציית, גם ללא הנימוק שזה נגד התורה.

גם בחידושי הרמב"ן והרשב"א יבמות ו, א (על דברי הגמרא "מה הנך שכן הכשר מצוה") כתבו באופן פשוט שאם האב מצווה בקשה שאין לו בה הנאה אין הבן מחוייב לקיים את הבקשה.

אבל רש"י לכאורה חולק על גישה זו. גם תשובת הרא"ש, שפסק שאם האב ביקש שלא לדבר עם פלוני אין לציית משום שסותר את התורה – נראה שסובר כדעת רש"י. (שאלולי שסותר את התורה, חובה לציית לו). לפי רמב"ן, רשב"א ריטב"א ומהרי"ק התשובה היתה בסיסית יותר: לאב אין בכלל זכות לקבוע מי יהיו החברים של בנו! (גם בלי קשר לביטול ד"ת).

מה ההלכה במחלוקת בסיסית זו?

שולחן ערוך יורה דעה סימן רמ סעיף כה:

... תלמיד שרוצה ללכת למקום אחר, שהוא בוטח שיראה סימן ברכה בתלמודו לפני הרב ששם, ואביו מוחה בו לפי שדואג שבאותה העיר העובדי כוכבים מעלילים, אינו צריך לשמוע לאביו בזה.

הגה: וכן אם האב מוחה בבן לישא איזו אשה שיחפץ בה הבן, אין צריך לשמוע אל האב (מהרי"ק שורש קס"ז).

לכאורה יש סתירה. מדברי תרומות הדשן והשו"ע נראה שההיתר שלא לשמוע להורים וללכת ללמוד תורה במקום רחוק נובע מכך ששם יראה ברכה בלימודו, ובקשת האב היא נגד התורה. משמע שאם הבן רוצה ללמוד חכמה חיצונית במקום מסוים, והאב מתנגד, או שהבן רוצה לצאת למקום מסוכן בלי סיבה מוצדקת והוריו מתנגדים, חייב לציית להם. משמע **לכאורה** שיש להורים זכות לצוות על ילדיהם גם בדבר שאינו להנאת האב.

אבל מדברי מהרי"ק נראה שבכלל אין חובה, ולכן אין צורך לציית לאב למי להתחתן. והרמ"א פוסק כמו מהרי"ק! (אם כן היה הרמ"א צריך להתיר יציאה למקום מסוכן גם ללא הנימוק של ד"ת).

ניתן ליישב שרמ"א פוסק (כמו מהרי"ק) שמוותר לבן לשאת אשה בניגוד לרצון הוריו, אבל לא בגלל הנימוק של המהרי"ק שאינו מצווה כלל לשמוע לאביו, אלא מחמת הטעמים האחרים שהציג מהרי"ק (שנישואים לא מוצלחים הם בעצם עברה על ד"ת, או שזה צערא דגופא).

אבל ביאור הגר"א יורה דעה סימן רמ ס"ק לו (על פסיקת הרמ"א שם כמו מהרי"ק) כתב:

[לו] וכן אם כו'. כמ"ש בסט"ו [=ש"אם האב מצווה לעבור על ד"ת לא צריך לציית], וכמ"ש מ"א א' א"ד בהא כו' ועס"ה זה כו' וכ"ש צערא דגופא. **ועוד דלא אמרו אלא מאכילו כו' דשייך ביה אבוא**, ועתוס' ל"ב א' ד"ה ר"י. ונראה לר"י כו' וכ"ש לדין כנ"ל ס"ה:

(ליקוט) וכן כו'. עתוס' דיבמות ו' א' ד"ה שכן כו' ונראה לר"י כו' **אלמא אין השליחות מצוה רק מה שמאכילו** כו' וכ"ש כה"ג ועמ"ש (ע"כ):

(ליקוט) וכן כו'. עתוס' יבמות ו' א' בד"ה שכן. ונראה כו' וז"ל הרמב"ן והרשב"א שם אחר שהרבו להקשות על פירש"י שם כתבו: ונראין דברי ר"ח דאלאו דמחמר קאי כו' ואע"פ שא"ל האב לחמר אחר הבהמה, **לפי שאין עיקר כיבוד אלא במה שי"ל הנאה** כמ"ש בקידושין (ל"א ב') איזהו כיבוד כו' אבל א"ל לעשות דבר שאין לו בה הנאה כו' ומ"ש יכול א"ל אביו היטמא – לא לחנם אלא להביא פירות מבית הקברות וכיוצא וכן אל תחזיר כדי שלא יבטל מלהאכילו וכן מחמר דבנין בית המקדש כו' וע"ש ברשב"א שמשמע מדבריו שדוקא לדחות לאו ע"ש (ע"כ):

עד כאן ביאור הגר"א. מבואר שהגר"א מסכים לסברת הראשונים שאין בזה בכלל חובת כיבוד. והבין שזהו חלק מהנימוקים שהתיר הרמ"א שלא לציית להורים בנשיאת אשה = שאין חובה לציית במה שאינה להנאתו של האב.

אז למה משמע בשו"ע שאם רוצה לצאת למקום מסוכן שלא ללימוד תורה והוריו מתנגדים יש לציית להם?

נראה לי כך: במקרה שדן בו תרומת הדשן הבקשה של ההורה אינה סתם ניסיון של האב לשלוט בחיי בנו. הדאגה של

ההורה לילד גורמת להורה פגיעה באיכות החיים, כמו שמבואר בלשון תרומת הדשן: "בני, אם תלך לאותה מדינה שהרב שם, **תצערני עד מאוד, כי אדאג עליך תמיד**". לכן בקשה האב היא להנאתו, ובאופן עקרוני יש חובה לציית לבקשה כזו. אעפ"כ פסק תרומת הדשן שאינו חייב לשמוע לאב (למרות שגורם לו צער גדול), משום שהבקשה פוגעת באיכות לימוד התורה של הבן.